

zamyka Demostenes. Pośpiechem trzeba tłumaczyć brak precyzji w rozmaitych sformułowaniach, a błędy, takie jak (widoczne także w innych miejscach książki) „*Epitaphium in mortem Johanni Lubransci*” (s. 34) czy doktor *ius utriusque* (s. 50), kładłbym na karb braku starannej adiustacji i korekty.

Poczynając od rozdziału następnego, poświęconego „jezuitom w Poznaniu” (s. 55-68), wchodzi autor we właściwą problematykę książki. W tym zakresie – jak się wydaje – przeprowadził odpowiednie badania i na tym gruncie czuje się pewniej. Wnosi też wiele interesujących i ważnych z punktu widzenia interesu nauki informacji. Kolejne rozdziały zawierają: omówienie czy wręcz rozbiór przywileju Zygmunta III z 1611 r. (s. 69-85), charakterystykę stosunku Akademii Krakowskiej i „świata różnowierczego w Polsce” do jezuitów (s. 86-92), omówienie poparcia Jana Kazimierza „dla uniwersytetu w Poznaniu” (s. 93-104), przegląd „zasobów materialnych jezuitów poznańskich jako podstawy rozwoju uniwersytetu” (s. 105-116), prezentację „dydaktyki i wychowania w szkołach jezuickich” (s. 117-126), wgląd w różne opinie związane z próbą powołania do życia uniwersytetu w Poznaniu (s. 127-139); wreszcie daje autor garść informacji o rozwiązaniu zakonu jezuitów i o losach jezuickiej szkoły w Poznaniu (s. 140-147). Zakończenie nie zawiera podsumowania całości wywodów, ale jest jakby odrębnym małym rozdziałem (s. 148-150), dotyczącym pruskiego porozbiorowego zamysłu powołania do życia w Poznaniu uniwersytetu, który wychowywałby Polaków tzw. Prus Południowych na lojalnych obywateli królestwa pruskiego.

W swojej książce autor wszedł wyraźnie w nurt projezuicki. Nie można mu z tego powodu czynić zarzutu. Dostrzega w tym nurcie wiele, jeżeli nie wyłącznie, elementów pozytywnych. Słusznie pragnie rozbudzić zainteresowanie problematyką, bo tylko na gruncie pełnej wiedzy będzie można wyważyć racje i zwolenników, i przeciwników Towarzystwa Jezusowego. Aspiracje uniwersyteckie Poznania od paru wieków wstecz nie podlegają wątpliwości, natomiast ocena ich realizacji sytuuje się gdzieś między jezuicką i antyjezuicką opcją historiograficzną.

JERZY WYROZUMSKI (Kraków)

Robert von Mohl, *Encyklopedia umiejętności politycznych*. T. 1-2. Przełożył dr Antoni Białecki. Przekład uwspółcześnił, wstępem i przypisami opatrzył Adam Bosiacki. Wyd. Liber, Warszawa 2003, ss. 667.

Zasada państwa prawa to królowa wszystkich zasad prawnych współczesnej kultury prawnej Zachodu. Termin „państwo prawne”, będący tłumaczeniem niemieckiego pojęcia *Rechtsstaat*, został wprowadzony do polskiego języka prawnego w dobie przemian ustrojowych przez ustawę z 29 grudnia 1989 r. nowelizującą konstytucję PRL. Był to okres szczególny dla Polski, ale także dla innych państw Europy. Polska weszła na drogę trzeciej już w XX w. transformacji prawnej. Upadał wówczas komunistyczny reżim, na drogę demokratycznych przeobrażeń weszły państwa zniewolonej części Europy.

Ogromne zainteresowanie przedstawicieli poszczególnych dyscyplin prawnych, powodowane wprowadzeniem do polskiego prawa ustrojowego pojęcia „państwa prawnego”, zawowocowało, i owocuje nadal, imponującą liczbą publikacji poświęconych praworządności i państwu prawa. Daje to przyczynek do przypomnienia dzieła *Encyklopädie der Staatswissenschaften*, będącego syntezą poglądów wybitnego prawnika i profesora prawa publicznego

w Tybindze i Heidelbergu, jednego z najwybitniejszych przedstawicieli XIX-wiecznej niemieckiej myśli politycznej i prawnej – Roberta von Mohla, który pojęcie państwa prawnego wprowadził na trwałe do nauki o państwie.

Termin „państwo prawne – *Rechtsstaat*” utożsamiany jest powszechnie z osobą Roberta von Mohla, aczkolwiek w literaturze przedmiotu podnosi się, że samo określenie „państwo prawne” pojawiło się w niemieckim piśmiennictwie prawniczym już na przełomie XVIII i XIX w.¹ Robert von Mohl, nie będący wprawdzie twórcą samego pojęcia „państwo prawne”, jest zgodnie uznawany za autora, który w dwutomowej pracy *Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates*, wydanej w Tybindze w latach 1832-1833, oraz dodanej do niej później – jako tom trzeci – *Präventiv-Justiz oder Recht-Polizei*, opublikowanej w 1934 r., po raz pierwszy dokonał prawnodogmatycznego opracowania idei państwa prawnego². R. von Mohl przedstawił obraz państwa prawnego, uznając je za osobną kategorię państwa na podstawie wartości w nim urzeczywistnianych, katalogując jednocześnie postulaty spełniane przez ten typ państwa. Uzasadnieniem przypomnienia twórczości Roberta von Mohla są aktualność owych postulatów i traktowanie ich nadal jako kanonów państwa prawnego. Dodatkowym argumentem jest zarzut teoretyka prawa względem współczesnych autorów analizujących pojęcie państwa prawnego, że „nie tak znowu nieliczni przedstawiają te postulaty tak, jak gdyby oni właśnie teraz je wykoncypowali”³.

Należy zatem wyrazić uznanie dla inicjatywy wznowienia jedyne polskiego wydania dzieła von Mohla *Enzyklopädie der Staatwissenschaften – Encyklopedii umiejętności politycznych*, które ukazało się w dwóch tomach w Warszawie w latach 1864–1865. Polskiego przekładu pracy dokonał wówczas Antoni Białecki – profesor Szkoły Głównej Warszawskiej i Cesarskiego Uniwersytetu w Sankt-Petersburgu. Druga edycja *Encyklopedii umiejętności politycznych* obejmuje tomy, które zostały rozdzielone w pierwszym polskim wydaniu.

Walorem obecnego wydania jest zamieszczenie obszernego wstępu, bogatego w interesujące fakty biograficzne z życia Roberta von Mohla. Tą drogą autor wstępu – Adam Bosiacki – przybliżył czytelnikowi wciąż w Polsce mało znaną postać tego wybitnego prawnika. Dodatkowym atutem wstępu jest nakreślenie głównych elementów modelu państwa prawnego opracowanego przez Roberta von Mohla, co stanowi dobre wprowadzenie do lektury *Encyklopedii*. Na uwagę zasługują fragmenty, w których autor wstępu prezentuje osobę polskiego tłumacza pracy *Enzyklopädie der Staatwissenschaften* – Antoniego Białeckiego. Interesujące są informacje o korzystaniu z dzieła Roberta von Mohla dla celów dydaktycznych w Szkole Głównej Warszawskiej. Przyczynił się do tego sam autor jedyne polskiego przekładu *Encyklopedii*, który oparł swój wykład z umiejętności administracyjnych prowadzony w Szkole Głównej w latach 1863-1869 właśnie na tym dziele, uznając je wówczas za najodpowiedniejsze zarówno ze względów dydaktycznych, jak i naukowych. Nie był jednak jedynym profesorem Szkoły Głównej, który docenił dydaktyczne walory *Encyklopedii*.

Lektura wstępu pozwala zauważyć drobne usterki w opisach bibliograficznych. Czytelnik, chcąc ustalić chronologię najważniejszych dzieł Roberta von Mohla, napotyka pewne trudności, mimo zamieszczenia takowego wykazu w ramach wstępu. W przypisie oznaczonym liczbą 21 (s. XIII) autor podaje oryginalne brzmienie tytułu pracy Roberta von Mohla – „W oryg. *Die*

¹ M. Zmierzak, *Kształtowanie się koncepcji państwa prawnego (na przykładzie niemieckiej myśli polityczno-prawnej)*, [w:] *Polskie dyskusje o państwie prawa*, pod red. S. Wronkowskiej, Warszawa 1995, s. 11-27.

² K. Sobota, *Das Prinzip Rechtsstaat. Verfassungs- und verwaltungsrechtliche Aspekte*, Tübingen 1997, s. 308.

³ J. Nowacki, *Państwo prawne w typologii państw Roberta von Mohla*, [w:] *Przybliżanie przeszłości. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Czesławowi Głombikowi w czterdziestolecie pracy nauczycielskiej*, pod red. J. Bańki przy współudziale B. Szuberta, Katowice 1998, s. 128.

Polizeiwissenschaft nach den Grundlangen des Rechtsstaates, t. I, Tübingen 1832, t. II: 1834, t. III: 1866". W zestawieniu zaś najważniejszych prac von Mohla (w ujęciu chronologicznym), sporządzonym przez autora wstępu (s. LIV) znajdujemy opis – „*Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates*, t. I: Tübingen 1834, t. II: tamże 1844, t. III: tamże 1866". Pomijając rozbieżności w tytule, nie zgadzają się także daty publikacji kolejnych tomów, a w rzeczywistości kolejnych wydań tej samej pracy. Wszakże tom pierwszy, tego początkowo dwutomowego dzieła, ukazał się w 1832 r., a tom drugi w 1833 r., natomiast jako tom trzeci drugiego niepoprawionego wydania *Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates* z 1844 r. zostało dołączone w 1845 r. opracowanie *Präventiv-Justiz oder Recht-Polizei*, wydane po raz pierwszy w 1834 r. Całość ukazała się powtórnie w 1866 r. – wszystkie trzy tomy i ich wznowienia opublikowane przez wydawnictwo Heinricha Lauppa. Autor uwzględnił w chronologicznym zestawieniu także pracę *Staatsrecht, Völkerrecht und Politik: Monographien*, podając jednak w opisie bibliograficznym zaledwie dwa tomy tego dzieła, t. I: 1860 i t. II: 1862, podczas gdy praca ta jest trzytomowa, a trzeci tom ukazał się w 1869 r. W tym samym zestawieniu bibliograficznym autor pisze, że praca *Die Geschichte und Literatur des Staatwissenschaften* została wydana w Tybindze, podczas gdy w rzeczywistości została wydana w Erlangen, co zresztą sam tłumacz *Encyklopedii* – prof. Adam Białecki podaje na s. 5. Szkoda, że już za późno na dołączenie erraty.

Te drobne niedokładności w niczym nie ujmują zasługi autora wstępu do niniejszej edycji *Encyklopedii umiejętności politycznych*, który dokonał uwspółcześnienia jej jedyne polskiego przekładu, zgodnie z obecną terminologią naukową i zasadami obowiązującej ortografii, a przede wszystkim opatrzył niniejsze wydanie *Encyklopedii* wyczerpującym i interesującym wstępem, stanowiącym dobre wprowadzenie do studiowania dzieła Roberta von Mohla.

Na zakończenie słów kilka o serii „Klasyki Myśli Prawnej”, w ramach której ukazało się wznowienie *Encyklopedii umiejętności politycznych*. Wyrazy uznania dla autorów tej ważnej inicjatywy, która daje możliwość polskiemu czytelnikowi bliższego poznania dzieł wybitnych twórców idei. Poruszając się w kręgu myśli liberalnej, w ramach serii, oprócz *Encyklopedii umiejętności politycznych*, ukazała się poprzednio Herberta Spencera *Jednostka wobec państwa*, opublikowana przez wydawnictwo Liber w 2002 r.

Z zainteresowaniem można oczekiwać na kontynuację serii „Klasyki Myśli Prawnej”, mając jednocześnie nadzieję, że wybór kolejnego dzieła, którego kryteriów autor wstępu nam nie zdradził, będzie równie trafny jak dotychczas.

ANNA STAWARSKA-RIPPEL (Katowice)

Jacek Przygodzki, *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813-1815. Organizacja i działalność*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, ss. 281.

Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego nie doczekała się do tej pory swojej monografii. Choć schyłkowy okres istnienia Księstwa Warszawskiego i tworzenie konstytucyjnych organów Królestwa Polskiego omówili wcześniej K. Bartoszewicz i J. Bojański, to w ich pracach RNT potraktowana została marginalnie¹. Dlatego należy pogratulować autorowi wyboru tematu.

¹ K. Bartoszewicz, *Utworzenie Królestwa Kongresowego*, Kraków 1916; J. Bojański, *Rządy tymczasowe w Królestwie Polskim. Maj-grudzień 1815*, Warszawa 1902.